

SUOMI JA ITÄMEREN KAUPPASUHTEET KESKIAJALTA 1600-LUVULLE

"Kokeneimmat ja vanhimmatkaan eivät tiedä muinaisista ajoista mitään, ja kun pitävät todisteet puuttuvat, on totuus saatava selville kaikenlaisten päätelemien avulla.. Historioitsijoiden todistukset ovat osoittaneet, että heti veden paisumuksen jälkeen oli olemassa suomalaisiksi nimitetty kansa. En katso tarvittavan muuta perustelua sille, että pohjoiset seudut asutettiin ensin.. Sen jälkeen kun Suomi joutui Ruotsin haltuun, kauppa lisääntyi tavattomasti, sillä vihollisuuksista oli ennen ollut suurta haittaa liikemiehille." Turun akatemian professori Daniel Juslenius kirjoitti nämä sanat 1700 ilmestyneessä teoksessaan "Aboa vetus et nova".¹

Suomen kaupunkien kohtalot kytkeytyivät keskiajalla saksalaisten Itämeren-kauppaan. Jo 1100-luvulta lähtien Hansan mahti kasvoi Itämeren piirissä nopeiden ja tilavien laivojen sekä kauppayhtiöiden ansiosta Lyypekin perustaminen vuonna 1143 oli merkittävä virstanpylväs. Vähitellen siitä tuli Itämeren tärkein kauppasatama, minkä aseman se säilytti 1300-luvun loppuun asti.²

Ruotsin valtakunnassa ei ollut ainuttakaan hansakaupunkia. Niitä syntyi sen sijaan runsaasti 1200-luvun alusta lähtien Baltiaan Riika ja Tallinna etunäissä. Varsinkin jälkimmäisestä tuli tärkeä uudelleenlastauspaikka Lyypekin-Novgorodin reitillä. Birger Jaarli perusti 1252 Tukholman mahdollistaakseen organisoidun ja säädellyn kauppavaihdon Lyypekin kanssa (kuviol).³

Suomen ensimmäinen kaupunki Turku joutui 1200-luvun mittaan siirtymään suurempien hansalaivojen takia Koroisten niemeltä nykyisen tuomiokirkon seutuille. Turun privilegioista on tietoja 1290-luvulta. Ne muistuttivat Lyypekin erioikeuksia. Kaupungilla oli jo tuolloin vilkkaita yhteyksiä mm. Tallinnaan.⁴

Vaikka hansakaupunki Lyypekki oli tukemassa Ruotsin ristiretkä Karjalaan, Viipurin linnan perustamisen jälkeen hansakaupungit kielsivät Ruotsia häiritsemästä Viipurista käsin hansalaisten Novgorod-yhteyksiä. Viipurista tuli tärkeä kaupan etappikeskus. Kun Ruotsin hankkeet koko

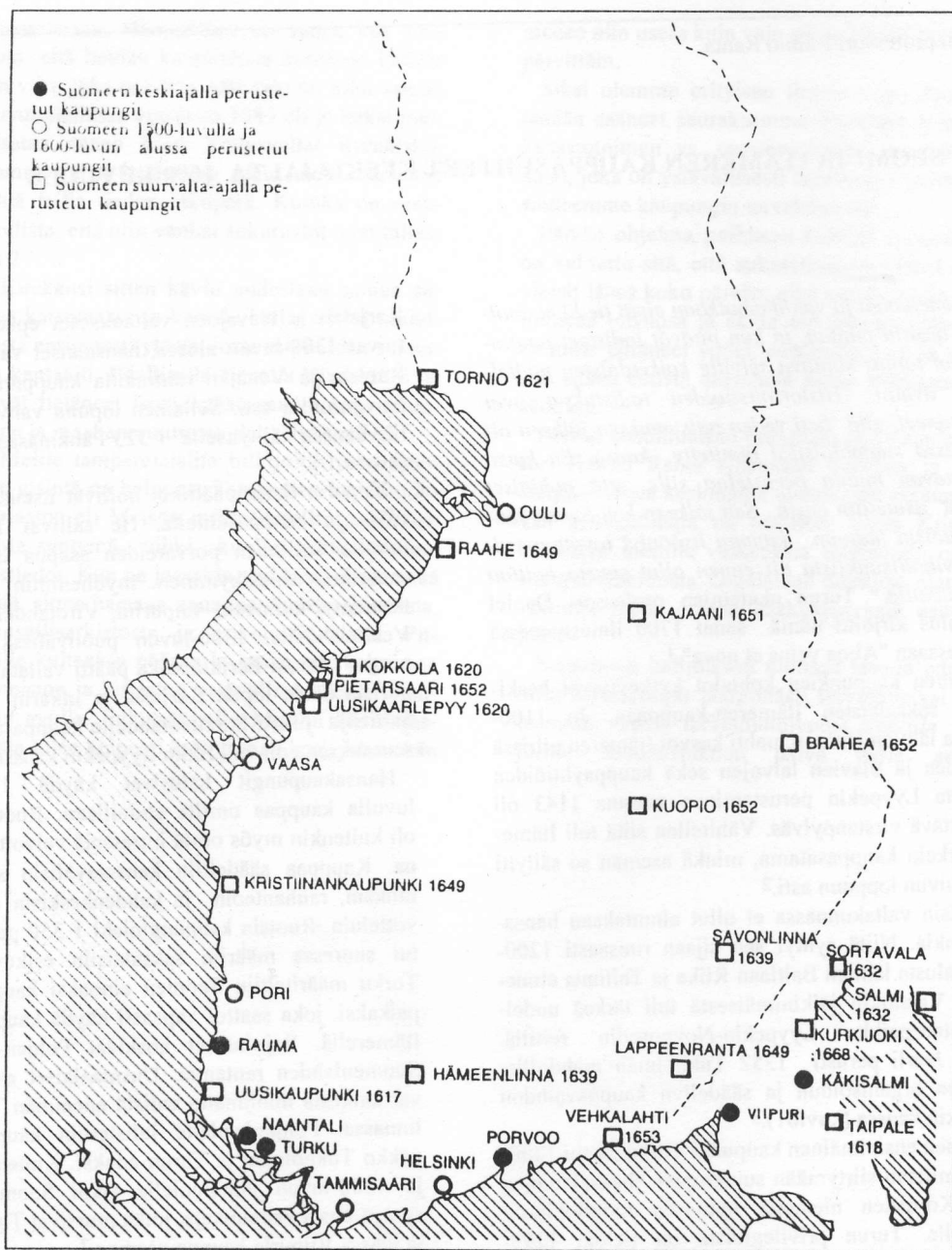
Karjalan ja Nevajoen valtauksesta epäonnistuivat 1300-luvun alussa, hansalaiset vaativat Ruotsin ja Venäjän ruhtinailta kaupparauhaa Novgorodiin asti. Sellainen lopulta vahvistettiin hansan välityksellä 1323 Pähkinäsaaressa (kuvio 1).⁵

Viipurin linnanpäälliköt hoitivat itsenäisesti idän- ja kauppasuhteita. He sallivat 1320-luvulla Tallinnan porvareiden saapua läänin satamiin. Vuosikymmen myöhemmin lupa täsmentyi kolmeen; Viipuriin, Virolahdelle ja Vehkalahdelle. 1300-luvun puolivälissä kuningas Maunu Eerikinpoika päätti vallata Viipurista käsin lopun Karjalaa ja Inkerin. Kun hallitsija julisti Suomenlahdelle kauppasulun, seurauksena oli väli rikko Lyypekin kanssa.⁶

Hansakaupungit halusivat käydä 1300-luvulla kauppaa omilla ehdoillaan. Ruotsilla oli kuitenkin myös omia intressejä valvottavana. Kauppaa säädeltiin kansainvälisin sopimuksin, rauhanteoin ja kahdenkeskinen neuvotteluin. Ruotsin kaupunginlaki 1350 perustui suuressa määrin saksalaisiin esikuviin. Turku määriteltiin Suomen ainoaksi kauppa paikaksi, joka saattoi vapaasti käydä kauppaa Itämerellä. Rajoitukset koskivat Pohjan- ja Suomenlahden rantamia. Uusmaalaiset asioivat kaikesta huolimatta entistä enemmän Tallinnassa. Pohjanlahdelle julistettiin kaupapakko Tukholman ja Turun eduksi. Kuitenkin jo 1300-luvun jälkipuolella alkoi Suomeen syntyä uusia kaupunkeja, jotka mursivat Turun ja idässä Viipurin kauppa-asemaa.⁷

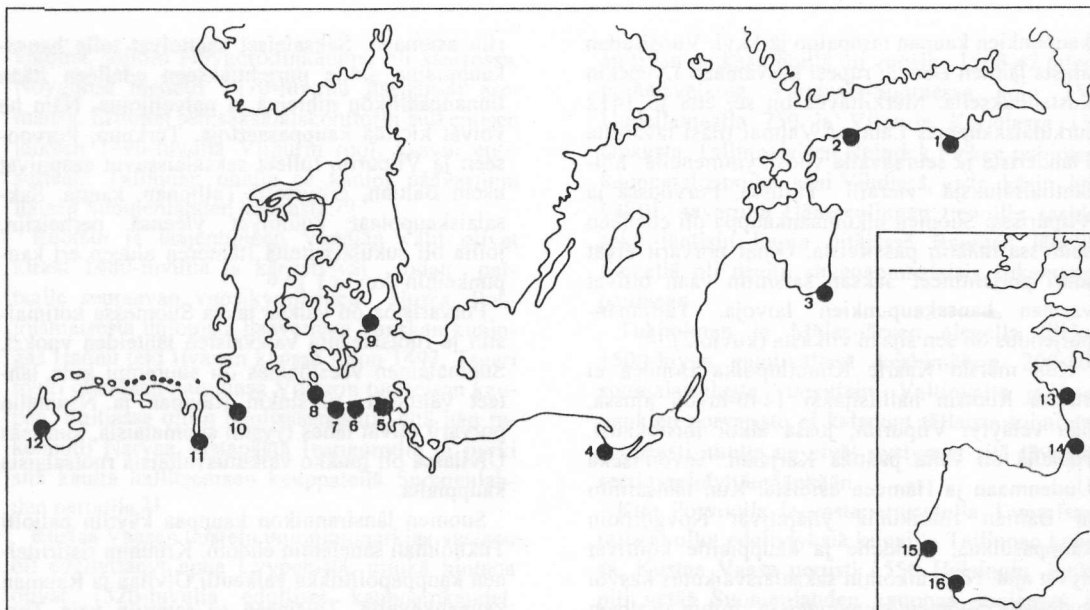
Suomen kaupunkien porvaristo oli 1300-luvulla heterogeeninen. Siihen kuului sekä saksalaista että kotimaista ainesta. On mahdollon lähdeaukkojen takia saada tarkkaa kuvaa porvariston kansallisuudesta ja keskinäisistä suhteista. Ensimmäiset tunnetut saksalaiset löytyvät Turusta 1310-luvulta (Hartmannus ja Gottschalk).

Turkuun juurtui lähinnä Reininmaalta, Westfalenista ja Lyypekistä lähtöisin oleva

Kuvio 1. Suomen keskiaikaiset kaupungit (Turku, Ulvila, Porvoo, Viipuri, Rauma ja Naantali) sijaitsivat etelä- ja lounaissuomen rannikolla. Ulvila oli valtakunnan pohjoisin kaupunki. Emämaassa oli tuolloin runsaasti kaupunkia ja paljon myös sisämaassa. Suomeen perustettiin 1500-luvulla vain Tammisaaren ja Helsingin kaupungit Kustaa Vaasan toimesta. Ulvila menetti kaupunkioikeudet 1550-luvulla joksuhun

perustetulle Porille. 1600-luvulla sai alkunsa 12 uutta kaupunkia varsinaisessa Suomessa ja lisäksi voittomaalla, Käkisalmen Karjalassa, viisi. Sisämaakin sai ensimmäiset kaupunkinsa. Kuopio toimi vain muutaman vuoden. Huonosti kävi 1680-luvulla myös Lappeenrannalle ja Savonlinnalle. Käkisalmen Karjalassa ei 1600-luvun lopussa ollut kaupungeista toiminnassa kuin keskiaikainen Käkisalmi.

Kuvio 2. Suomen kaupunkien tärkeimmät ulkomaiset kauppasatamat Itämeren ja Atlantin piirissä keskiajalta 1600-luvulle. 7=Narva, 2=Tallinna, 3=Riika, 4=Danzig, 5=Stralsund, 6=Rostock, 7=Wismar, 8=Lyypekki, 9=Kööpenhamina, 10=Hampuri, 11=Bremen, 12=Amsterdam, 13=Nantes, 14=Bordeaux, 15=Setubal eli St.Ybes, 16=Gadiz. Keskiajalla Suomen kaupunkien ulkomaankauppa-alue rajoittui miltei yksinomaan Itämeren satamiin. Se laajeni 1500-luvulla Pohjanmerelle ja 1600-luvulla Brittein saarille, Ranskaan ja Pyreneiden niemimaalle.

saksalainen kauppiaskunta, jota kruunukin tuki erityisesti 1300-luvun puolivälistä lähtien. Viipurilla ja Porvoolla oli enemmän yhteyksiä Baltiaan, eritoten Tallinnaan ja sen saksalaisperäiseen porvaristoon. Suomen kaupungeilla oli kyseisellä vuosisadalla vilkkaat kauppayhteydet Tallinnan ja Riian ohella erityisesti Lyypekkiin (kuvio 2).

Talonpoikien kauppapurjehdus oli Ruotsin valtakunnassa kielletty kaupunginlaisissa, mutta määräystä ei noudatettu eikä kyetty valvomaan Suomen pitkällä rannikkoseuduilla. Suomen etelärannikon, Turun saariston, Ahvenanmaan ja Vakka-Suomen talonpojat harjoittivat vilkasta kauppaa eritoten Tallinnassa ja Viron rannikon luonnonsatamissa (ns. seprakauppa), jonkin verran myös Riassa ja jopa Danzigissa asti.⁸

Saksalaiset tulivat Suomeen osaksi vieraina eli kesteinä, osittain talvehtijoina. Heitä tukivat monet erioikeudet. Kesti saattoi vanhan tavan mukaan viipä kuusi viikkoa. Jos hän jäi yli talven, hänen oli suoritettava kestimaksu kaupungille ja etsittävä isäntä, joka vastasi talvehtijan käyttäytymisestä. Turussakin saksalaisia oli 1360-luvun puolimaissa tunnetuista porvareista peräti 4/5. Tosin heidän vaikutuksensa Suomen kaupungeissa vaihteli melkoisesti kyseisellä vuosisadalla.⁹

Ruotsin vallanperimyskiistojen aikana Viipurista tuli 1300-luvun jälkipuolella tärkeä kohde. Toisaalta selkkaukset Novgorodin kanssa vetivät hansan kauppaa Viipuriin Tallinnan sijasta. Suunnittelipa kuningas 1380-luvun alussa Viipurin myymistä Baltian saksalaiselle ritarikunnalle, mutta aikeeksi se jäi.¹⁰

Turusta, Porvoosta ja Viipurista saksalaiset hävisivät lähes kokonaan 1390-luvulla vitaaliveljesten häiritessä Itämeren kauppaa ja meriliikennettä ja varsinkin hansalaisia. Vielä 1410-luvulla hansakauppiat olivat vähemmistönä. Valtiovalta suosi muutenkin kotimaista porvaristoa vieraiden kustannuksella, mikä kuului unioniajan henkeen. Itämeren herruuteen pyrkivä Ruotsin hallitsija Eerik Pommerilainen oli 1400-luvun alkupuolella kiusallinen mies hansalle. Lyypekki ja muut ns. vendläiskaupungit julistivat vuonna 1426 Ruotsille kauppasaarron. Suomen onneksi Tallinna pysyi tuolloin puolueetteomana.¹¹

Kauppa Itämerellä muuttui merkittävästi 1400-luvun alkupuoliskolla. Uusia kauppateitä avautui ennen kaikkea Flanderiin ja Englantiin. Hansa-

kaupunkien kaupan tasapaino järkkäyi. Vuosisadan alusta lähtien Danzig rupesi kasvamaan Lyypekin kustannuksella. Merkittävää on se, että jo 1412 turkulaiskauppiaas Laurens Vatmal tilasi tavaroita Flanderista ja seuraavalla vuosikymmenellä hollantilaisaluksia vieraili Turussa, Porvoossa ja Viipurissa. Suomen ulkomaankauppa oli edelleen suuressa määrin passiivista. Omat porvarit eivät juuri purjehtineet Saksan satamiin vaan ottivat vastaan hansakaupunkien laivoja. Tallinnan-purjehdus oli sen sijaan vilkasta (kuvio 2).¹²

Kun marski Kaarle Knuutinpoika Bondea ei valittu Ruotsin hallitsijaksi 1440-luvun alussa, hän vetäytyi Viipuriin, jossa alkoi loistokausi. Hänellä oli valta päättää Karjalan, Savon sekä Uudenmaan ja Hämeen asioista. Kun hansaliitto ja Baltian ritarikunta ylläpitivät Novgorodin kauppasulkua, Bondelle ja kauppiaille koittivat hyvät ajat. Näin aikoihin saksalaisvaikutus kasvoi uudelleen Suomen kaupungeissa, mihin osaltaan vaikutti hallitsija Kristoffer Baijerilainen.

Ruotsin kuninkaaksi nimitettiin 1440-luvun lopussa Viipurin linnanherra Kaarle Bonde. Suomi oli tähän aikaan Pohjolan rauhallinen alue. Kauppa Tallintaan ja Danzigiin oli tanskalaisten saarosta huolimatta avoinna. Jälkimmäinen oli muutenkin noussut jo 1400-luvun alkupuoliskolla Lyypekin ohii Suomen kauppakumppanina.¹³

Hansan julistamien kauppasulkujen kausina Viipurista tuli tärkeä Venäjän-tavaroiden välityskaupunki saksalaisten harmiksi. Tällöin sen satamissa oli laivoja enemmän kuin Turussa. Viipurin ja Turun kauppiaista oli 1400-luvun puoliväliin asti vaikutusvaltaisin osa saksalaisia. Samoin oli laita pormestareista ja raatimiehistä. Tilanne muuttui vuosisadan jälkipuolella. Jo Bonden aikana saksalaisvaikutus väheni valtakunnassa, mutta vasta 1471 käydyin Brunkebergin taistelun jälkeen päättyi saksalaisten osallistuminen kaupunkiemme hallintoon.¹⁴

Suomen kaupunkien ulkomaankauppa alkoi 1400-luvun jälkipuolella aktivoitua. Suomalaisaluksia purjehti entistä enemmän saksalais- ja muihinkin satamiin. Hansaliitto oli 1460-luvulla kauppapoliittisen katastrofin partaalla. Suomen saksalaiskauppiaat rupesivat enenevässä määrin muuttamaan pois. Tahti kiihtyi seuraavalla vuosikymmenellä, jolloin muutenkin pyrittiin valtakunnassa suosimaan kotimaisia porvareita.¹⁵

Viipuri oli rajakaupunki, jota usein häiritsivät kauppasaarrot. Suurin osa kaupungin saksalaisista oleskeli siellä vain lyhyen ajan. Turkuun verrattuna vain harvat perheet asettuivat pysyvästi Viipu-

riin asumaan. Saksalaiset saattoivat tulla hansakauppiaina sinne purjehtiakseen edelleen itään linnanpäällikön nihtinä ja palvelijoina. Näin he voivat kiertää kauppasaartoja. Turkuun, Porvooseen ja Viipuriin tulleet saksalaissuvut saapuivat usein Baltian, erityisesti Tallinnan, kautta. Saksalaiskauppiaat kuuluivat yleensä perheisiin, joilla oli sukulaissiteitä Itämeren alueen eri kaupunkeihin (kuvio 1).¹⁶

Porvaristoa on vaikea jakaa Suomessa kotimaisiin ja ruotsalaisiin vajavaisten lähteiden vuoksi. Suomalainen väestöaines oli suurempi kuin lähteet väittävät. Varsinkin Rauman ja Naantalin porvarit olivat lähes tyystin suomalaisia, kun taas Ulvilassa oli joukko vaikutusvaltaisia ruotsalaisia kauppiaita.

Suomen länsirannikon kauppaa käytiin paljolti Tukholman sanelemin ehdoin. Kruunun ristiriitainen kauppapolitiikka vaikeutti Ulvilan ja Rauman kaupankäyntiä. Toisinaan se rajattiin vain Turkuun ja Tukholmaan, toisinaan niiden ulkomaankauppa oli vapaata (kuvio 1).

Turun ja Viipurin kauppaporvareiden vaikutusvaikutusvaltaisina osa oli saksalaista. Heitä oli vuosina 1400-71 näiden kaupunkien porvareista peräti 32 prosenttia. Raadissa heitä oli vielä runsaammin.¹⁷

Suomen kaupunkien kauppakontaktit eivät suuntautuneet vain tärkeisiin Itämeren satamiin, vaan yhtä merkittäviä olivat yhteydet sisämaahan ja varsinkin Pohjanmaalle, jonne omaksuttiin ns. laillisten satamien periaate markkinoineen. Laillisia satamia Pohjanmaalla oli 1420-luvulla Mustasaari, Oulu, Ii ja Kemi. Tornio kuului emämaan Länsipohjaan. Turun kauppa-alue oli laajin. Toisaalta Viipuri hallitsi lähes suvereenisti Päijänteen itäpuolista Suomea.¹⁸

Vientitavaroista ja -tuotteista tärkeimmät olivat turkikset. Olipa eräällä turkulaiskauppiaalla jo 1390-luvulla yli 400 000 turkista varastossa Tallinnassa. Muita merkittäviä vientiartikkeleita olivat keskiajalla nahat, vuodot sekä lohi ja kapa-hauki varsinkin saksalaiskaupan alkaessa ja suolansaanin helpottuessa, voi 1200-luvulta lähtien pystykirnun omaksumisen jälkeen, hylkeenrasva eli traani ja tali. Tuontia hallitsi suola, jonka lisäksi Suomeen saapui kankaita, erilaisia metallituotteita, keramiikkaa ja varsinkin myöhäiskeskiajalla mausteita, viinejä ja etelän hedelmiä. Baltiasta ja Pommerista tuotiin ruista.¹⁹

Viipurilla oli ollut ja oli 1400-luvun loppukymmeninä avainasema Karjalaan ja Venäjälle suuntautuneessa kaupassa. Sen merkitys korostui

aikoina, jolloin Novgorodinkauppa oli saarrossa. Novgorod menetti 1470-luvulla itsenäisen asemansa. Eritoten sen saksalaiskonttorin sulkemisen jälkeen 1490-luvulla Viipurin rooli kasvoi entisestään. Tallinnan ohella se kantoi päävastuun itäisen Suomenlahden kaupasta.²⁰

Ruotsin ja laajentuneen Venäjän välit olivat kireät 1480-luvulla ja kärjistyivät sodan partaalle seuraavan vuosikymmenen alussa. Pohjoismaisesta unionista haaveileva Tanskan kuningas Hannu teki liivanan kanssa liiton 1493. Tsaari pyrki ottamaan haltuunsa Viipurin tuottoisan kaupan. Baltiassa oltiin huolissaan siitä, että hän rakennutti Narvaa vastapäätä Ivangorodin ja pyrki sitä kautta hallitsemaan kauppateitä Suomenlahden partailla.²¹

Kustaa Vaasan taistelu unionimonarkiaa vastaan oli edellyttänyt apua Lyypekestä, minkä hintana olivat 1520-luvulla edulliset kauppaoikeudet. Ruotsi-Suomen tavaravaihdon pääväylä suuntautui hansan satamiin. Ongelmana oli kaupan riippuvuus Lyypekestä. Kustaa Vaasa teki tilit selviksi Lyypekin kanssa 1530-luvun alkupuolella. Ns. kreivisota sivusi Viipuria, jota isännöi hallitsijan saksalaissyntyinen lanko Hoijan kreivi. Tämä noudatti itsenäistä politiikkaa ja liittyi sotaan Ruotsia vastaan mutta hävisi. Hansan kauppavalta Itämerellä oli kreivisodan jälkeen mennyttä. Suomen kaupungeissa asuneet saksalaiset muuttivat pois tai sulautuivat kotimaiseen väestöaineeseen.²²

Kaupunkilaitos ja kauppa olivat Kustaa Vaasan erityiskiinnostuksen kohteena. Kaupankäynti haluttiin kotimaisiin käsiin ja keskittää Tukholmaan. Maakauppa ja Suomelle ominainen talonpoikaispurjehdus oli merkantilististen periaatteiden mukaisesti saatava kuriin ja mieluummin lopetetuiksi. Suomen kaupungeille Kustaa Vaasan kausi merkitsi suurta epävarmuutta. Käsilyt, kiellot, rangaistukset, lakkauttamisuhat ja muuttomääräykset toistuivat.²³

Jotta turkulaiset voisivat harjoittaa kaupantekoa mahdollisimman tehokkaasti, hallitsija kielsi 1527 Ulvilan ja Rauman porvareita käymästä kauppaa Saksan satamissa. Vain Tukholmaan ja Turkuun suuntautunut purjehdus oli heille sallittua. Kielto uusittiin muutaman vuoden kuluttua, joskin sitä aika ajoin lievennettiin.²⁴

Suomen kaupunkien ja kaupan painopiste siirtyi 1540-luvulla merkittävästi Suomenlahden partaalle. Hallitsijan mielestä Tallinna oli nujerrettava ja kauppa vedettävä Suomenlahden pohjoisrannikon satamiin. Toisaalta tallinnaistorvari-

en tilien mukaan heillä oli vuosina 1508-42 talonpoikaisvelkoja Varsinais-Suomessa noin 350. Uudellamaalla 750 ja Viipurin Karjalassa 150 tapausta. Tallinnalaisen Helmick Ficken pohjoisin kauppatalonpoika asui Vihdissä, josta käsin hän välitti tavaroita Hämeenlinnan tienoilta saakka sekä läntisin Lapin pitäjässä Rauman lähellä. Fickellä oli useita ahvenanmaalaisia liikekumppaninaan.

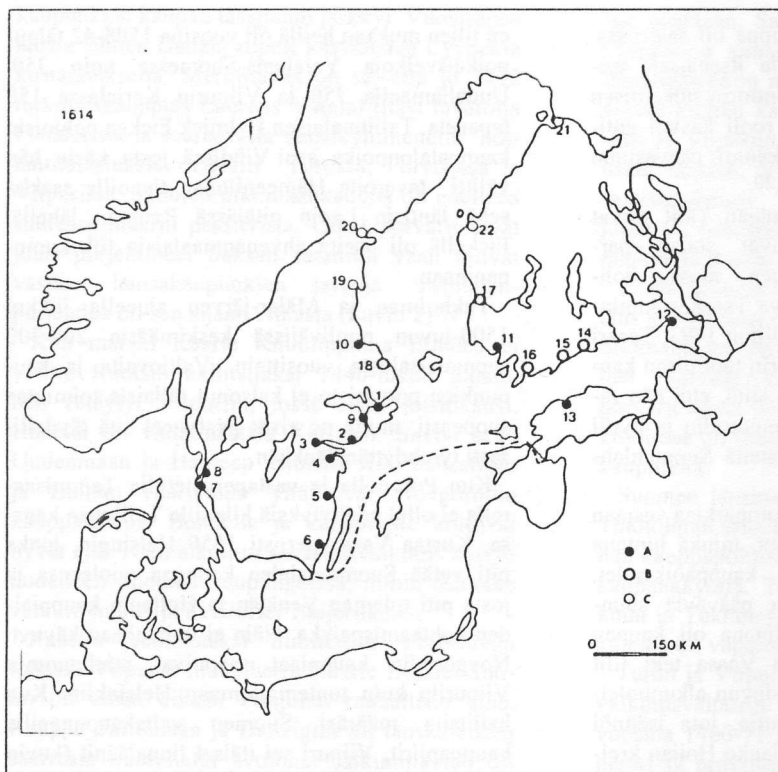
Tukholman ja Mälär-järven alueella liikkui 1500-luvun puolivälissä keskimäärin 200-300 suomalaisalusta vuosittain. Valtiovalta ja kaupunkien porvaristo ei katsonut tällaista toimintaa suojeasti, mutta ne eivät pystyneet sitä täydellisesti tyrehtyttämään.²⁵

Kun Porvoolla ja vastaperustetulla Tammisaaressa ei ollut edellytyksiä kilpailla Tallinnan kanssa, Kustaa Vaasa perusti 1550 Helsingin, jonka piti vetää Suomenlahden kauppaa puoleensa ja josta piti tuleman Venäjän ja Hollanin kauppiaiden kohtaamispaikka. Näin ei kuitenkaan käynyt. Novgorodin kauppiaat saapuivat mieluummin Viipuriin kuin tuntemattomaan Helsinkiin. Kun hallitsija määräsi Suomen valtakaupeungeille kauppapiirit, Viipuri sai itäiset linnaläänit (kuvio 1).²⁵

Venäläissota 1550-luvun puolimaissa tyrehtytti Viipurin kaupallisen noususuhdanteen, mutta sodan jälkeen kauppa elpyi nopeasti. Kun Venäjä joutui 1558 sotaan Baltian ritarikunnan kanssa, tyrehtyi Viron venäläiskauppa. Tämä merkitsi Viipurille uutta kukoistusta. Muutamassa vuodessa tuonnin arvo lähes nelinkertaistui samalla, kun Tallinnasta tuotettujen tavaroiden osuus laski 42 prosentista kymmeneen prosenttiin. Saksalaiskaupan tuonti Viipuriin nousi runsaan neljänneksen tasolta lähes kolmeen neljännekseen.

Kuningas havaitsi Viipurin talousnousun antamat veromahdollisuudet. Aikaisemman 1-2 tuliprosentin sijasta hän vaati 1559 saksalaistullia viiteen. Seuraukset olivat kohtalokkaat. Venäläiskauppiaat ja saksalaiset siirsivät tavaravaihdon Narvaan. Kustaa Vaasan kaudella Suomen pääsatamien viennin arvosta miltei 40 % oli voita, lähes 30 % nahkoja ja loppu kalaa, puutavaraa, rautaa, hevosia ym. Runsaan kolmannes Suomen kokonaisviennistä kulki ohi kaupunkien talonpoikaispurjehduksen johdosta (kuvio 2).²⁶

Itämeren kauppapolitiittiset ongelmat hallitsivat Eerik XIV:n ajatuksia. Hänen aikeisiinsa kuului englantilaiskaupan veto Jäämereltä Suomenlahden suuntaan, missä Viipurilla olisi tärkeä rooli. Samalla hollantilaiskauppa oli saatava Suomen-

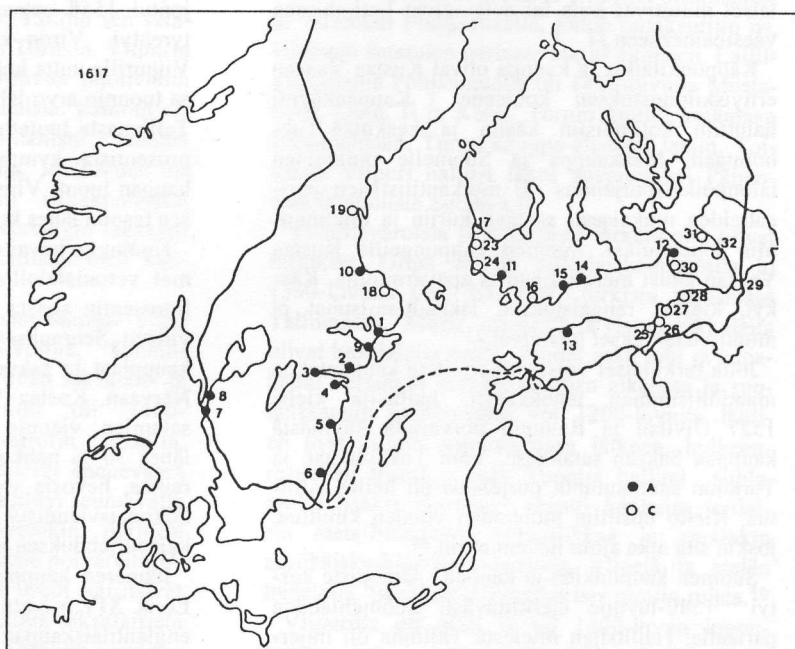
Kuvio 3. Ruotsin valtakunnan tapulikaupungit vuoden 1674 säädöksen mukaan. A= täydet oikeudet, B= aktiiviset oikeudet (lupa purjehtia ulkomaille), C=rajoitetut aktiiviset oikeudet.

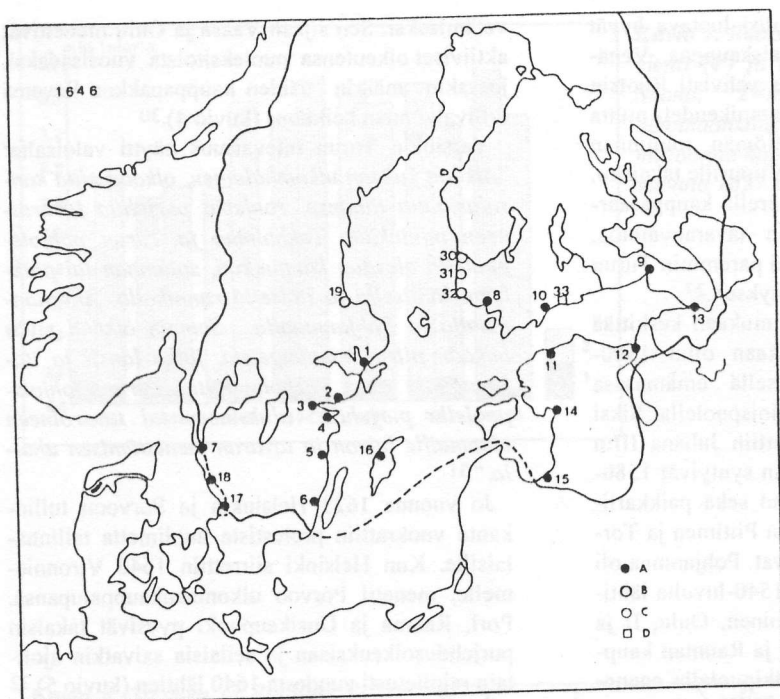
- 1=Tukholma,
2=Nyköping,
3=Norrköping,
4=Söderköping,
5=Västervik
6=Kalmar,
7=Göteborg,
8=Nya Lödöse,
9=Södertälje,
10=Gävle,
11=Turku,
12=Viipuri,
13=Tallinna,
14=Porvoo,
15=Helsinki,
16=Tammisaari, 17=Pori,
18=Öregrund, 9=Hudiksvall,
20=Härnösand, 21= Oulu,
22=Vaasa.

Kuvio 4. Ruotsin valtakunnan tapulikaupungit vuoden 1677 kauppaordinantian mukaan.

A=täydet oikeudet,
C=rajoitetut aktiiviset oikeudet. 1-19 ks. kuviota 3.

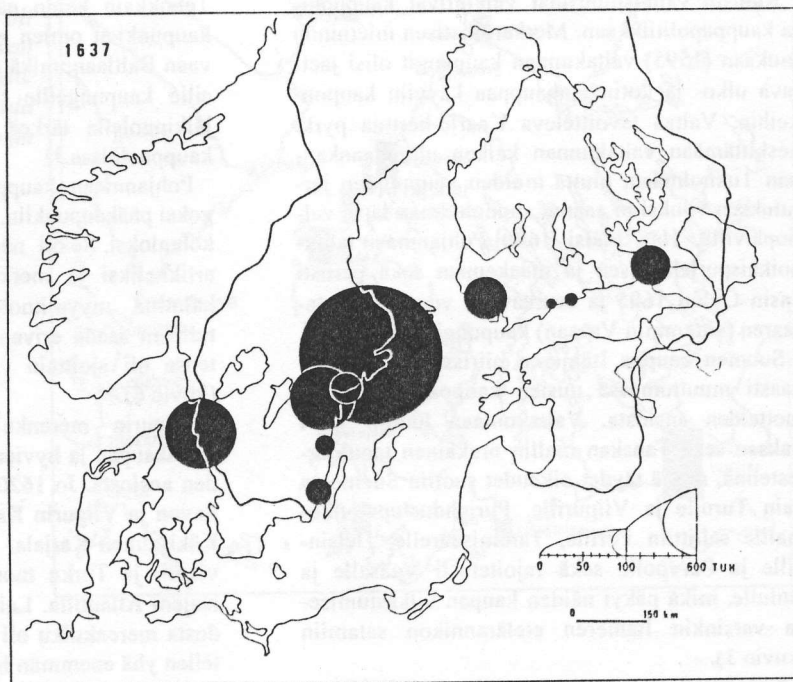
- 23=Rauma,
24=Uusikaupunki,
25= Narva,
26=Ivangorod,
27=Jaama,
28= Kaprio,
29=Pähkinälinna,
30=Koivistoon suunniteltu kaupunki,
37=Käkisalmi,
32=Suvannon Taipaleeseen aiottu kaupunki.

Kuvio 5. Ruotsin valtakunnan tapulikaupungit Brömsebron rauhan jälkeen vuonna 1646.
 1-7 ks. kuviota 3.
 8=Turku,
 9= Viipuri,
 10=Helsinki,
 11 Tallinna,
 12=Narva,
 13=Nevanlinna,
 14=Pärnu,
 15=Riika,
 16= Visby,
 17=Halmstad,
 18=Varberg,
 19=Gävle.

Kuvio 6. Ruotsi-Suomen tapulikaupunkien ulkomaankauppa (vientä+tuonti) vuonna 1637 hopeatalareina. Tukholma oli ylivoimaisesti suurin kauppavaihdoltaan ja Göteborg toisena. Turun kauppa vaihto oli Suomen kaupungeista suurin, mutta Viipuri ei jäänyt siitä paljon jälkeen. Porvoon vienti ja tuonti olivat Helsinkiä suurempia

lahden satamiin. Moskovaan olisi luotava hyvät suhteet ja vastustettava saksalaiskauppaa. Venäjän kanssa 1564 tehty sopimus vahvisti Ruotsin vastikään saamat Viron hallintaoikeudet mutta turvasi saksalaiskaupan esteettömän toiminnan Narvassa, mikä oli Eerikille ja Viipurille takaisku. Tanskan sodan aikana oli Itämerellä kauppasaarto, joka vaikeutti Viipurinkin tavaravaihtoa. Toisaalta Eerik ymmärsi isäänsä paremmin Turun ja Viipurin välityskaupan merkityksen.²⁷

Kauppaa tuli merkantilismin mukaan keskittää kaupunkiin, joita ei kuitenkaan ollut 1500-luvun kolmannella neljänneksellä emämaassa Gävlen ja Suomessa Porin pohjoispuolella. Siksi Pohjanlahden kauppaoloja ruvettiin Juhana III:n aikana järjestämään. Emämaahan syntyivät 1580-luvulla Hudiksvall ja Härnösand sekä paikkariitojen jälkeen Uumaja. Sen sijaan Piitimen ja Tornion kaupunkihankkeet raukesivat. Pohjanmaa oli ns. laillisten satamien varassa (1540-luvulta lähtien Mustasaari, Pietarsaari, Saloinen, Oulu, Ii ja Kemi) ilman kaupunkeja. Porin ja Rauman kauppiat purjehtivat vuosisadan jälkipuolella enenevässä määrin Baltian sijasta Danzigiin, Stralsundiin ja Lyypekkiin (kuvio 2).²⁸

Ruotsin valtaistuiniiridat vaikuttivat kaupunki- ja kauppapolitiikkaan. Merkantilistisen mietinnön mukaan (1595) valtakunnan kaupungit olisi jaettava ulko- ja kotimaankauppaa käyviin kaupunkeihin. Valtaa tavoitteleva Kaarle-herttua pyrki keskittämään valtakunnan kaiken ulkomaankaupan Tukholmaan, mutta muiden kaupunkien jarrutuksen vuoksi ei saanut suunnitelmaa läpi valtiopäivillä. Hän kielsi 1600 Pohjanmaan talonpoikaipurjehtuksen ja maakaupan sekä perusti ensin Oulun 1605 ja seuraavana vuonna Mustasaaren (sittemmin Vaasan) kaupungit (kuvio 2).²⁹

Suomen kauppa Itämeren piirissä oli voimakkaasti muuttumassa uusien kauppasuhteiden ja tuotteiden ansiosta. Valtakuntaan luotiin 1614 Saksan sekä Tanskan mallin mukainen tapulijärjestelmä, missä täydet oikeudet suotiin Suomessa vain Turulle ja Viipurille. Purjehtuslupa ulkomaille sallittiin Porille, Tammisaarelle, Helsingille ja Porvoolle sekä rajoitetusti Vaasalle ja Oululle, mikä näkyi näiden kaupan vilkastumisena varsinkin Itämeren etelärannikon satamiin (kuvio 3).

Kun uusi kauppaordinantia aikaansaatiin Ruotsin valtakunnassa 1617, siinä annettiin Turun ja Viipurin ohella myös Helsingille ja Porvoolle täydet tapulioikeudet sekä vientioikeudet monille Inkerin ja Kannaksen satamille Venäjän kaupan

vetämiseksi. Sen sijaan Vaasa ja Oulu menettivät aktiiviset oikeutensa puoleksitoista vuosisadaksi, jossakin määrin näiden kauppapakkoa lievensi tullivalvonnan heikkous (kuvio 4).³⁰

Varsinkin Turun tulevaisuus näytti valoisalta: ”Älköön kukaan ulkomaalainen, olkoon mitä kansalaisuutta tahansa, rohjetko purjehtia tavaroineen mihinkään Tukholman ja Turun pohjoispuolella olevaan kaupunkiin, satamaan tai paikkaan läntisellä ja itäisellä rannikolla, Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla... Samoin älköön myöskään niistä kaupungeista, jotka länsi- ja itärannikolla ovat Tukholman tai Turun pohjoispuolella purjehtiko aluksineen tai tavaroineen ulkomaille laivan ja tavarantoimen menettämisen uhalta.”³¹

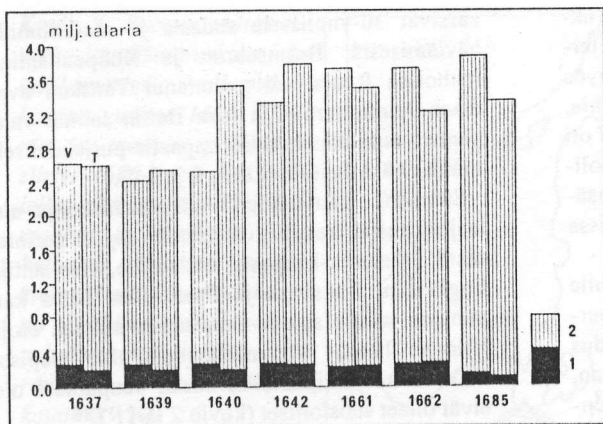
Jo vuonna 1623 Helsingin ja Porvoon tullinkanto vuokrattiin protestista huolimatta tallinnalaisille. Kun Helsinki siirrettiin 1640 Vironniemelle, menetti Porvoon ulkomaankauppapanssa. Pori, Rauma ja Uusikaupunki pyysivät takaisin purjehtusoikeuksiaan ja sellaisia saivatkin ajoittain rajoitetusti vuodesta 1640 lähtien (kuvio 5).³²

Pohjanlahden kauppapakon suuri epäkohta oli viljakuljetusten vaikeutuminen katojen johdosta. Tehokkain keino nälän torjumiseksi olisi ollut kaupunkien omien alusten purjehtiminen viljamaan Baltiaan, mikä aika ajoitiin sallittiin. Pohjalaisille kaupungeille tästä muodostui 1600-luvun jälkipuolella tärkeä varaventiili ajan ankeissa kauppaoloissa.³³

Pohjanmaan kauppa lipui turkulaisten vahingoksi pääkaupunkiin. Terva koitui Turun kaupan kohtaloksi. Se oli näet tulossa Suomen päävientiautikkeliksi ja merkitsi Tukholman porvareille haluttua myyntituotetta. Turkulaiset koettivat turhaan saada erivapauksia. Heidän tapulioikeutensa oli ajoittain vaarassa laivojen puuttuessa (kuvio 6).³⁴

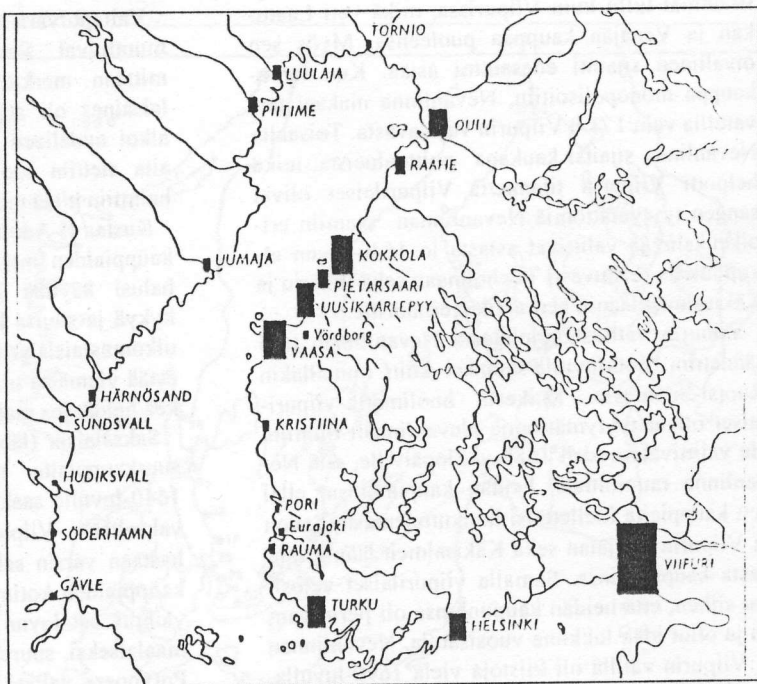
Viipurin merenkulku lisääntyi voimistuvan tervakaupan ja hyvien yhteyksien ja luottosuhteiden ansiosta. Jo 1620-luvulla oli Viipurille suotu Savon ja Viipurin Karjalan ohella kauppapiiriksi Käkisalmen Karjala. Viipuri oli lähinnä Suomen vienti- ja Turku tuontisatama. Sen kauppa-alue laajeni Atlantilla. Laivojen vähälukuisuuden johdosta merenkulku oli aluksi saksalaisten ja vähitellen yhä enemmän hollantilaisten käsissä (kuvio 7).³⁵

Vaikka Suomen tapulikaupungit näyttelivät sivuosaa valtakunnan kauppavaihdossa, se oli pääkaupungille liikaa. Hallituksen mielestä terva hyödytti ulkomaalaisia, ja 1648 perustetulle ter-

Kuvio 7. Ruotsin valtakunnan tapulikaupunkien vienti (V) ja tuonti (T) vuosina 1637-85. 1= Suomi, 2=muu Ruotsi. Valtakunnan ulkomaankauppa oli vuonna 1637 yhteensä 5.2 miljoonaa hopeatalaria. Suomen osuus tästä oli vuonna 1637 kaikkiaan 8.7 %

Kuvio 8. Suomen ja Pohjois-Ruotsin kaupunkien tervan viennin suhteellinen suuruus vuosina 1648-58. Viipuri oli ylivoimaisesti tärkein tervan viejä Suomessa. Vaasa, Uusikaarlepyy ja Kokkola laivasivat tuolloin enemmän tervaa kuin Turku.

vakomppanialle myönnettiin 20 vuodeksi Tukholman-Nevanlinnan pohjoispuolisen alueen tervan vienti. Komppanian osakkeita voivat myös Suomen tapulikaupunkien kauppiaat hankkia, mutta näitä ostivat lähinnä viipurilaiset. Terva oli isoonvihaan asti lähes yhtäjaksoisesti monopolisoituna. Tukholman suurkauppiaat olivat pääosakkaina myös suola- ja tupakkakomppanioissa (kuvio 8).

Oman ongelmansa kaupungeille ja kruunulle muodosti 1600-luvulla edelleen talonpoikaipurjehdus. Tosin vuonna 1617 sallittiin purjehdus virallisesti Suomen rannikkopitäjistä Narvaan, Tallinnaan ja Tukholmaan. Varsinkin Suomenlahdella talonpoikaipurjehdus oli vilkasta. Esimerkiksi vuonna 1663 kävi Baltian satamissa 266 tšekäläistä laivuria aluksineen, valtaosa Uudelta maalta.³⁶

Viipuri lähestyi jo 1660-luvulla viennin osalta Turkuä ohittaen sen kauppavaihdon 1680-luvulla. Ongelmana oli Suomenlahden pohjukan Nevanlinna, joka sai tapulioikeudet 1640. Sillä oli edullisemmat tullit kuin Viipurissa, mikä veti Laatokan ja Venäjän kauppaa puoleensa. Myös sen oivallinen sijainti edesauttoi asiaa. Kun tervakauppa monopolisoitiin, Nevanlinna maksoi tervatullia vain 1/10 Viipurin vastaavasta. Toisaalta Nevanlinna sijaitsi kaukana polttoalueista, mikä helpotti Viipurin tilannetta. Viipurilaiset olivat sängen tyytymättömiä Nevanlinnan saamiin erioikeuksiin ja valittivat asiasta jo 1640-luvun alkupuolella toistuvasti Tukholmaan sekä Inkerin ja Käkisalmen läänin kenraalikuvernööriille.

Viipurin valitusten johdosta Nevanlinnan tulli säädettiin 1660-luvulla samaksi kuin muuallakin Ruotsi-Suomessa. Kaikesta huolimatta viipurilaiset olivat tyytymättömiä Nevanlinnan toimiin. He valittivat vuoden 1680 valtiopäiville, että Nevanlinna raunioittaisi heidän kaupunkinsa, ellei sen kauppiaita kiellettäisi houkuttelemasta Savon ja Viipurin Karjalan sekä Käkisalmen läänin rahvasta kaupunkiinsa. Samalla viipurilaiset vetosivat siihen, että heidän kaupunkinsa oli perin vanha ja ollut idän lukkona vuosisatoja. Nevanlinnan ja Viipurin välillä oli kiistoja vielä 1690-luvulla. Erityisesti viipurilaiset valittivat oman lääninsä talonpoikien menevän heidän kaupunkinsa ohi Nevanlinnaan, jossa varsinkin tupakka oli halvempaa pienen tullen johdosta. Kruunu määräsi kin 1693 tupakan tullen Nevanlinnassa samaksi kuin Viipurissa (kuvio 9).

Hollanti ja Englanti saavuttivat 1600-luvulla ylivalan Itämeren kaupassa. Saksan kaupungit

kärsivät 30-vuotisesta sodasta ja markkinoiden häviämisestä. Brömsebron ja Kööpenhaminan rauhoissa Ruotsi oli pakottanut Tanskan avaamaan Juutinrauman ja Ison Beltin salmet valtakunnan tapulikaupunkien vapaalle purjehdukselle Itämereltä Atlantille (kuvio 2 ja 10).

Suomen kaupunkien ulkomaankauppa-alue laajeni uusien kauppakomppanian myötä perinteisestä Itämeren-kaupasta Atlantille, Hollantiin, Englantiin, Ranskaan ja Pyreneille. Tosin kaupunkien välille syntyi vuosisadan mittaan eroja. Niinpä Turun ulkomaankauppa-alue supistui 1600-luvun jälkipuolella, koska kaupalliset olot eivät olleet suosiolliset (kuvio 2 ja 11).³⁸

Kauppiaskunta heterogenisoitui 1600-luvun alkupuolella entisestään kauppapolitiikan ja elinkeinojen lohkomisen myötä. Vain valtaporvarit kävivät tapulikaupungeissa ulkomaankauppaa. Kilpailu oli kovaa ja taloudelliset romahdukset yleisiä. Ulkomaankauppa edellytti aikaisempaa suurempaa varallisuutta, suhteita, kokemusta ja kielitaitoa.

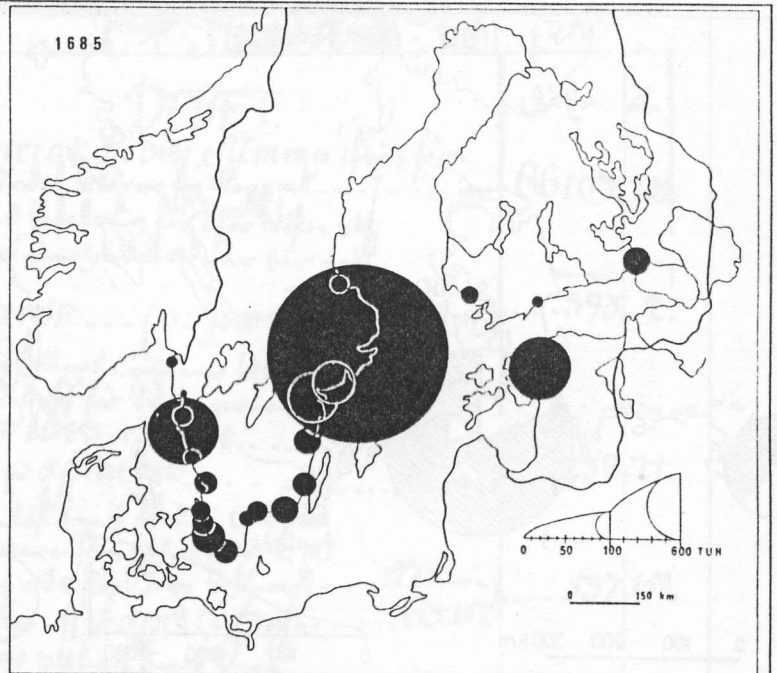
Valtaporvarien syntyperä ja kansallisuus muuttuivat Suomen kaupungeissa 1600-luvun mittaan merkittävästi. Keskiajan vahva saksalaisaines oli supistunut 1500-luvulla, mutta se alkoi uudelleen kasvaa. Vierasmaalaisia kauppiaita alettiin suosia Kaarle IX:n aikana. Heidät haluttiin pitää maassa pysyvästi.³⁹

Kustaa II Adolfin hallitusaikana ulkomaalaisten kauppiaiden muutto valtakuntaan lisääntyi. Hän halusi käyttää hyväkseen näiden taloudellista kykyä ja suurta kaupallista kokemusta. Toisaalta ulkomaalaisia yritettiin merkantilismin mukaisesti estää viemästä maasta suuria omaisuuksia ja kytkeä heidät jos mahdollista paikoilleen eliniäksi.

Saksalaisia (lähinnä Lyypekistä ja Danzigista) suurkauppiaita muutti Turkuun 1620-luvulta 1640-luvulle saakka mutta sen jälkeen enää harvakseltaan. Viipurin kauppiasylimystö oli vanhastaan varsin saksalaisperäistä. Helsingin suurkauppiaiden kotimainen enemmistö 1610-luvulla vaihtui sataluvun puoliväliin mennessä vierasmaalaiseksi, suuressä määrin saksalaiseksi. Myös Porvoossa valtasi Pohjanmaan nuorissa kaupungeissa esittivät saksalaiset, joskin mukaan mahtui muitakin kestejä. Vaasaan saapui jo 1610-luvulla lyypekkiläissyntyinen Joachim Wessel sekä saksalainen Laurentius Flygar, seuraavalla vuosikymmenellä Hans König, Andreas Grote ja Wellan Matzmann sekä Frans Davidsson.⁴⁰

Turkuun oli jo 1500-luvun lopulla tullut muutamia englantilaisia kauppiaita, mm. Hans ja Ja-

Kuvio 9. Ruotsin valtakunnan tapulikaupunkien ja tullikamarien ulkomaankauppa vuonna 1685. Viennin ja tuonnin painopiste siirtyi 1600-luvun jälkipuolella yhä enemmän emämaahan ja erityisesti Tukholmaan. Suomen tapulikaupunkien ulkomaankauppa oli enää kaksi prosenttia valtakunnassa (lisäksi etelärannikon tullikamarien kautta 0,9 %).

Kuvio 10. Tapulikaupungit Ruotsin valtakunnassa vuonna 1690. A ja C sekä 1-19 ks. kuvio 5,

D=ajoittaiset oikeudet.

20=Karlskrona,

27=Karlshamn,

22=Kristianstad,

23=Ystad,

24=Malmö,

25=Landskrona,

26=Helsingborg,

27=Marstrand,

28=Uddevala,

29=Strömstad,

30=Pori,

31=Rauma,

32=Uusikaupunki,

33=Porvoo,

34=Vehkalahti,

35=Kristiinankaupunki,

36=Hudiksvall,

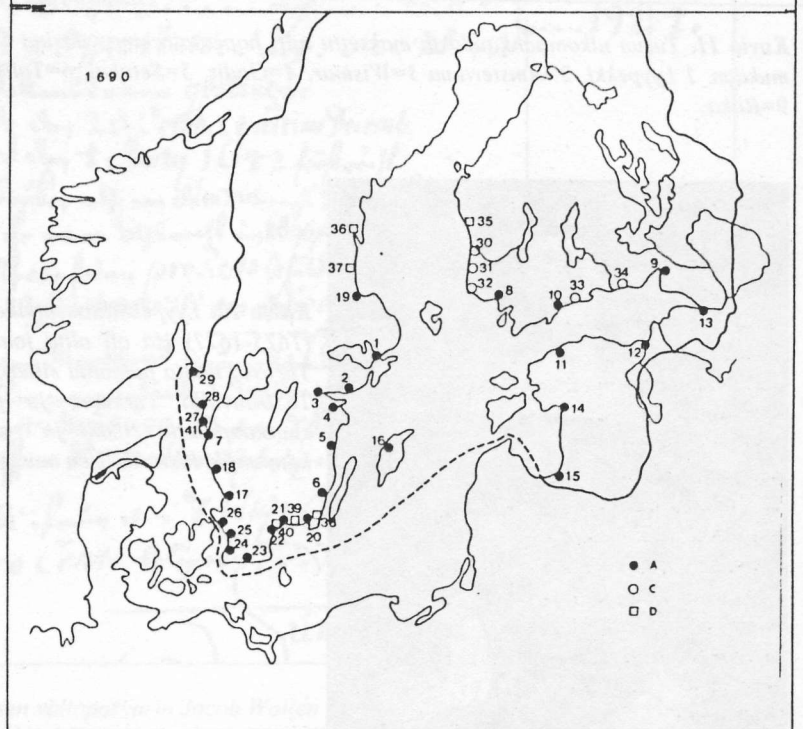
37=Söderhamn,

38=Kristianopol,

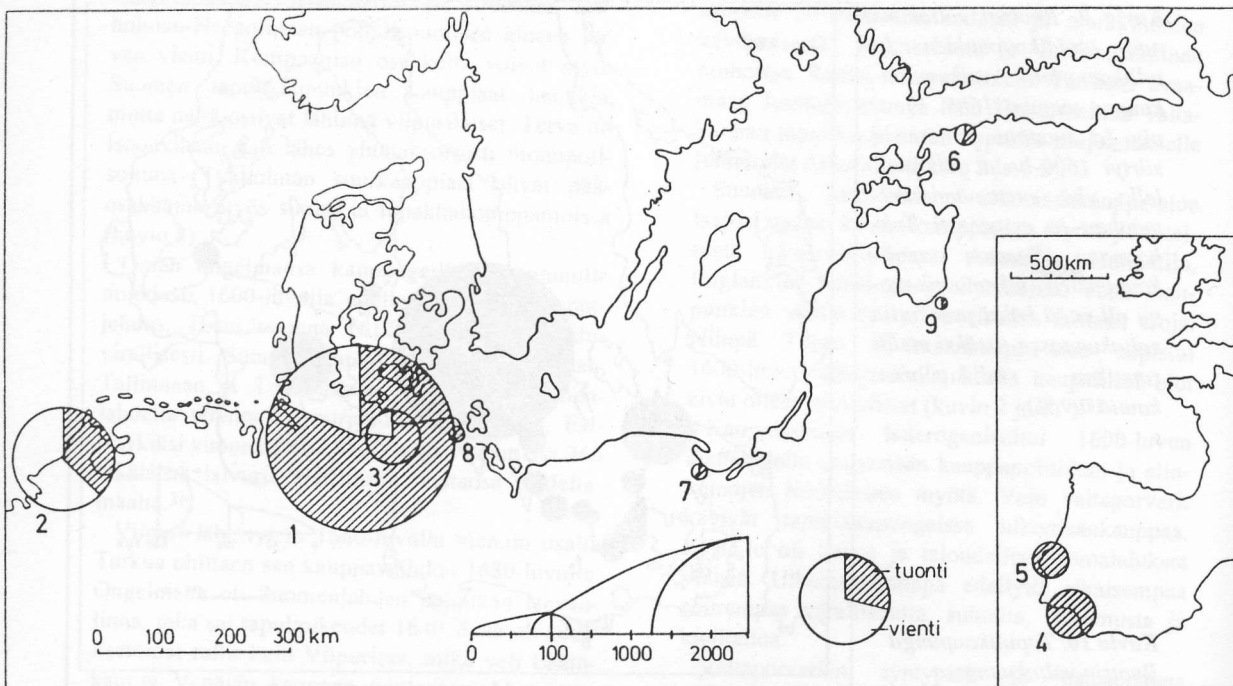
39=Ronneby,

40=Sölvesborg,

47=Kungälv.

Täysien tapulikaupunkien luku kasvoi eritoten 1660-luvulla. Etelä-Ruotsissa näitä oli jopa liian tiheässä, joten niitä oli lakkautettava. Suomessa täysii oikeuksia nauttivia tapulikaupunkeja oli edelleen vain kolme.

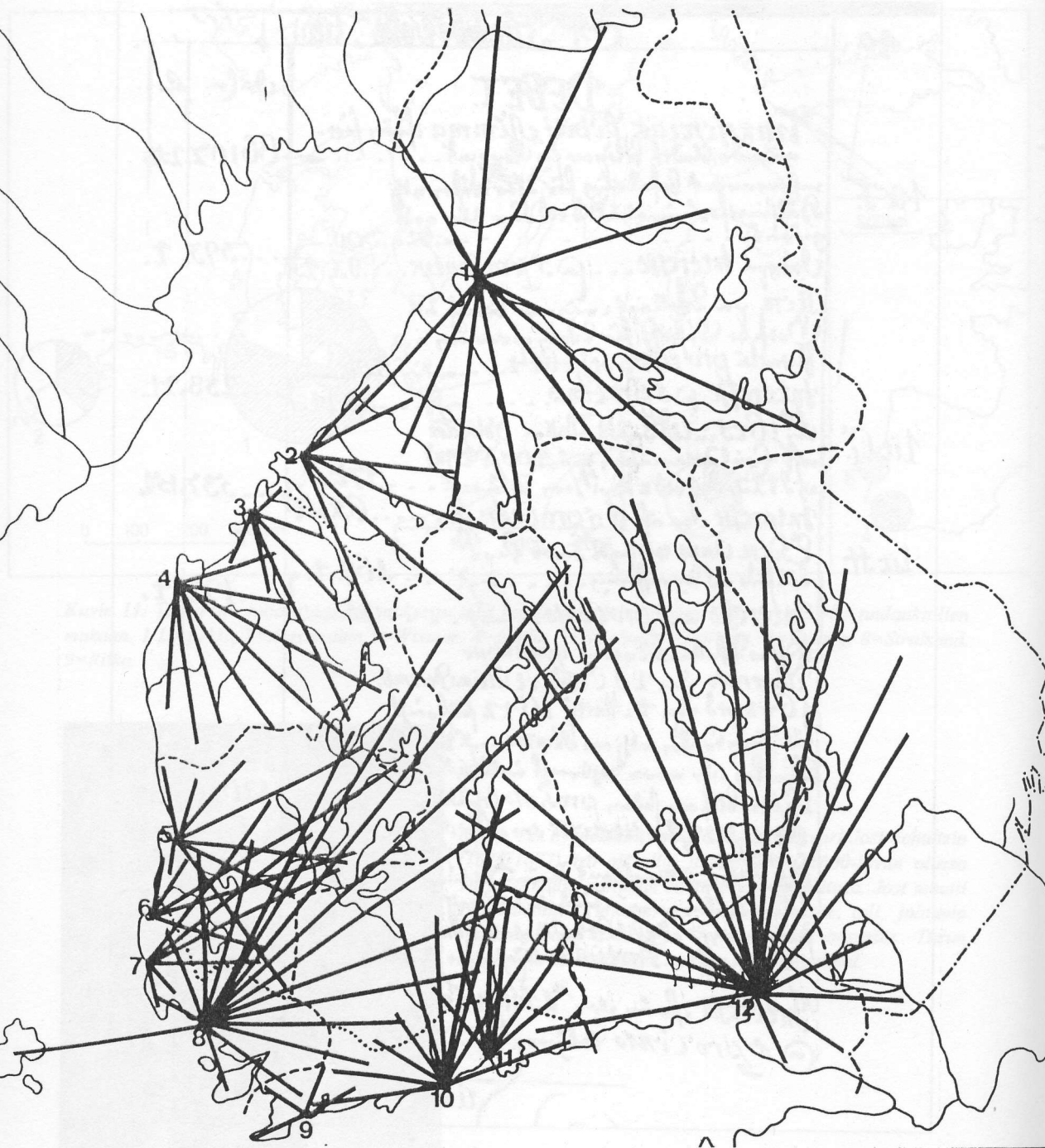
Kuvio 11. Turun ulkomaankaupasta maksettu tulli hopeatalareina vuosina 1667 ja 1663-64 tuulaakitilien mukaan. 1=Lyypekki, 2=Amsterdam, 3=Wismar, 4=Gadiz, 5=Setubal, 6=Tallinna, 7=Danzig, 8=Stralsund, 9=Riika.

Kuvio 12. Lyypekkiläissyntyinen valtorporvari Jost Schultzin (1675-1677) isä oli ollut jonkin aikaa 1600-luvun alussa Turussa mutta palannut sitten kotikaupunkiinsa. Jost muutti 1630-luvulla Turkuun, ja pian hänestä tuli johtavia suurkauppiaita silkki- ja verkamyynnin ansiosta. Turun kaupungin historiallisen museon kuvakokoelmat.

40	C. Jacob Wollen	17
	DEBET.	dalet för
	Transferrat Debiti Summa ifrån förr. gärdet bladet belägen för 1640.	66107.23
14 F.	Intrångspäns befallning för 2 för hider uti Hälsingsfors i ingehåll och där för godt gjordt. 300.	393. t.
	Europa Interesse . . . 5 pro cento . . . 93. t.	
	Item på Hålland i minnare behåll till Gustaf Casse för 2 dat. gerannus i Sunderb. pro 1643 och 1644. 200.	238. 2t.
	Interesse 5 pro cento 38. 24.	
14 G.	1645 inlöst d. 24 Okt. Obligation aff fröj. Marckens på 400 R. 2 m. och 12 dygn och 1 R. 1/2 för belägen 174.	357. 13 1/2
	Interesse der aff 5 pro cento 63. 15 1/2	
14 H.	Edem Claus utlagd d. 24 Okt. 1645 till fäls och begräffning 169. t.	194. t.
	Interesse 5 pro cento 25.	
	Effor Hålland i ramsa quidant i r.	
	Daterade d. 20 Octob. 24 ultimo Decemb. 1641 och d. 1 Martij 1642 följande till Jacob Wollen uti sin Summa . . . 10406. 27.	12620. 23 1/2
	Punkten i r. m. 1641 uti 1642 1642, blifvande sedan pro 1643 befallne 8710 R. 12 pro Interesse der aff 5 pro cento 2213. 18.	
	Effor d. 24 Martij 1643 i ramsa d. 24 Martij 1643. uti sin Summa uti 1643 d. 24 Martij 1643. Effor Particular uti sin Summa d. 24 Martij 1643. 32.	
	Interesse ifrån d. 24 Martij 1643 5 pro cento belägen 133. 10.	3006. 13 1/2
	Summarum . . . 83158. 14.	

Kuvio 13. Skotlantilaissyntyisen valtaporvarin Jacob Wollen tilikirjan sivu 1640-luvun alkupuolelta. Näihin aikoihin Wollella alkoi olla taloudellisia vaikeuksia. Hän oli ollut Suomen ruukkiteollisuuden uranuurtajia ja ensimmäisten ruukkien omistajia.

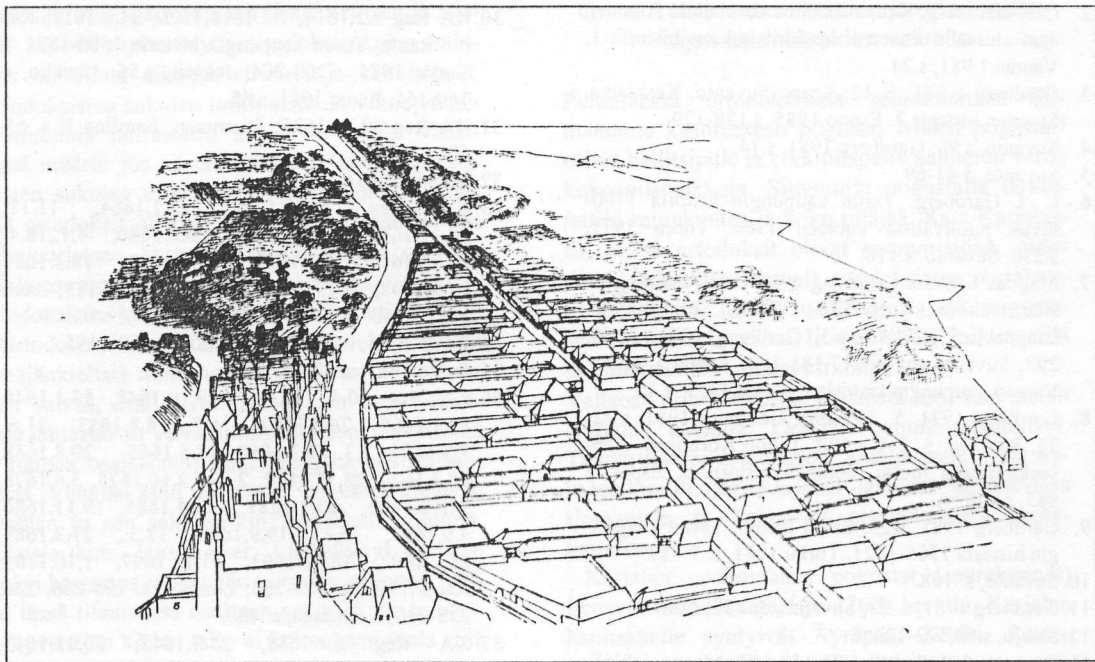

Kuvio 14. Suomen rannikkokaupunkien kauppa-alueet 1600-luvun puolivälissä. 1=Oulu, 2=Kokkola, 3=Uusikaarlepyy, 4= Vaasa, 5=Pori, 6=Rauma, 7=Uusikaupunki, 8= Turku, 9=Tammisaari 10=Helsinki, 11=Porvoo, 12= Viipuri. Kaupunkien takamaat menivät päällekkäin eivätkä noudattaneet säästöksiä.

cob Wolle. Heitä ja skotlantilaisia tapaa 1600-luvun alkupuoliskolla. Vaihtuvuus oli kuitenkin melkoinen. Hollantilaiset kauppiassuvut levittäytyivät 1600-luvun alkupuolella Suomeen nimenomaan Turun kautta. Vaasaan saapuivat skotlantilainen Mathias Long jo 1610-luvulla sekä Turun kautta 1630-luvulla William Ross ja Thomas Watson (kuvio 13).⁴¹

Vierasmaalaiset solmivat avioliittoja toisten valtorvarisukujen kanssa ja sekoittuivat vähitellen. Varsinkin saksalaisten ja hollantilaisten

Ulko- ja kotimaankauppa oli sidoksissa toisiinsa. Turku säilytti 1600-luvulla Lounais-Suomessa takamaansa jopa laajentaen sitä Hämeessä ja Ahvenanmaalla. Sen kauppapiiri oli Suomen värikkäin ja taloudellisesti merkittävin, mutta se ei kyennyt tätä etua viennissä riittävästi hyödyntämään. Viipuri hallitsi Itä-Suomea ja nimenomaan tervakaupan ansiosta. Suomen muiden kaupunkien rooli oli Itämeren kaupassa vähäinen (kuviot 14 ja 15).⁴³

kauppiaiden sulautumista edesauttoi kauppatapojen ja jopa kielen yhtäläisyys. Toisaalta Baltiasta ei juuri kauppiassukuja saapunut, vaikka Suomen rannikkokaupungit kävivät ajoittain sangen vilkasta kauppaa sinne.

Varakkaat ja kauppasuhteita omaavat ulkomaiset valtorvarit syrjäyttivät suomalaiset 1600-luvun puoliväliin mennessä ja olivat usein ylimielisiä näitä ja jopa oikeuselimiä kohtaan. Kun nuori saksalainen Frans Stockman halveksi Turussa vuonna 1635 oikeutta, pikkuporvarit totesivat: *"Mitä olisi tapahtunut, jos suomalainen porvari olisi noin häpäissyt oikeutta. Kyllä häntä olisi nopeasti ja ankarasti rangaistu, mutta koska häpäisijä oli saksalainen, hän tulee pääsemään tästä ilman muuta. Ellei häntä rangaista, emme mekään kunnioita ja pidä arvossa oikeutta."*⁴²

Kuvio 15. Turun asemakaavakonstruktio 1630-luvun lopulta Turun Tuomiokirkon tornista katsottuna. Ulkomaankauppaa käyvien valtorvarien kivitalot sijaitsivat kuvassa vasemmalla, Aurajoen eteläpuolella. Kotimaankauppaa harjoittaneet pikkuporvarit ja käsityöläiset asuivat etupäässä joen pohjoispuolella Aninkaisten korttelissa. Taustalla hämöttää linna.

Daniel Juslenius arvioi Suomen ulkomaankauppaa 1600-luvun lopussa seuraavasti: *"Jokin aika sitten oli kauppa täällä todella vilkasta. Turussa oli porvareita, jotka omistivat jopa kolme suurta alusta ja useampiakin, puhumattakaan lukuisista täällä käyneistä ulkomaalaisista liikemiehistä. Syynä siihen, ettei sellaisia laivoja meillä enää nähdä, on osaksi kaiken muuttuminen, sillä sitä*

ei ole, joka ain' yhä vois nopan onnella heittää, osaksi siitä, että nykyään jo vähemmällä vaivalla tuotetaan kaikki tarpeet Tukholmasta eikä sen tähden katsota tarpeelliseksi käydä kaukaisissa maissa, kun lähempää on saatavissa se, mitä halutaan. "44

Alaviiteet

1. Daniel Juslenius, vanha ja uusi Turku. Suom. Tuomo Pekkanen ja Virpi Seppälä-Pekkanen. SKS Toim 466. Jyväskylä 1987, s.38-39.
2. C. J. Gardberg, Kaupunkilaitos keskiajalla ja uuden ajan alussa. Suomen kaupunkilaitoksen historia I. Vantaa 1981, s.24.
3. Gardberg 1981, s. 12; Seppo Suvanto, Keskiaika. Suomen historia 2. Espoo 1985, s.128-129.
4. Suvanto, s.96; Gardberg 1981, s.14.
5. Suvanto, s.61-69.
6. C. J. Gardberg, Turun kaupungin historia 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366. Turku 1971, s.230; Suvanto, s.116.
7. Magnus Erikssons stadslag. I nvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén. Lund 1966, kauppakaari XXXIV, s.3; Gardberg 1971, s.289, 292; Suvanto, s.116-117,188-189; Armas Luukko, Vaasan kaupungin historia I. Vaasa 1971, s.40.
8. Gardberg 1971, s. 289-290; Gardberg 1981, s.22-23; Suvanto, s. 119, 190; Teppo Korhonen, Kansankulttuurin juuret. Suomen historia 2. Espoo 1985, s.400.
9. Gardberg 1981, s.23; Erkki Kuujo, Turun kaupungin historia 1366-1521. Turku 1981, s. 79-82.
10. Suvanto, s. 108.
11. Gardberg 1981, s. 23; Suvanto, s. 132, 139.
12. Kuujo, s.80,122-126.
13. Suvanto, s. 147, 149-150, 152-153; Mauno Jokipii, Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta isoonvihaan. Satakunnan historia IV. Por 1974, s.566.
14. Suvanto, s.150-151,162.
15. Gardberg 1981, s.25.
16. Gardberg 1981, s.23.
17. Suvanto, s. 194.
18. Jokipii, s.583; Luukko, s. 41.
19. Finlands medeltidsurkunder. II. nro 1783; Suvanto, s. 191-192; Korhonen, s. 401.
20. Suvanto, s. 191.
21. Suvanto, s.168-169.
22. Kyösti Kiuasmaa, Valtaistuinriitojen ja uskonpuhdistuksen aika. Suomen historia 2. Espoo 1985, s. 229-230, 233-234.
23. Kiuasmaa, s.249.
24. Kiuasmaa, s.249-251.
25. Kansallisarkisto (KA) Registratuuran jäljennöskoelma (Reg) s.11.1 559; Jokipii, s. 561-564; Suvanto, s. 190-191; Korhonen, s. 400.
26. KA Reg 14.6,25.7,28.8.1559; Kiuasmaa s. 251.
27. KA Reg 19.1.1561; Kiuasmaa, s. 278-279.
28. Jokipii, s. 566; Luukko, s. 44-45.
29. And. Anton von Stiernman, Samling Utaf Kongl. Bref, Stadgar och Förordningar etc. I. Stockholm 1747, s. 433; KA Reg 12.4.1600; Eli F. Heckscher, Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. II. Stockholm 1949, s.673; Sylvi Möller, Etelä-Suomen kaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupankäyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella. HTutk 42. Forssa 1954, s. 13; Raimo Ranta, Suurvaltaajan kaupunkilaitos. Suomen kaupunkilaitoksen historia I. Vantaa 1981, s.66; Luukko, 49-52; Kiuasmaa, s.307.
30. KA Reg 2.2.1614, 7.2.1616,19.5., 24.9.1617; Raimo Ranta, Turun kaupungin historia 1600-1721. I. Turku 1975, s.203-204; Jokipii, s.56; Luukko, s. 160-161; Ranta 1981, s.68.
31. KA Reg 20.11.1636; Stiernman, Samling II s. 65-69.
32. Luukko,s.161.
33. KA Reg 31.10.1620, 22.1.1664, 11.11., 24.11.1635, 16.11.1637, 20.2.1640, 4.1.,18.4., 23.11.1650, 9.3.1652, 19.3.1670, 18.3.1689, 18.3.1693, 23.12.1695; Luukko, s. 179-183; Ranta 1981, s. 68.
34. Ranta 1975, s. 207, 230; Luukko, s. 190-195.
35. Ranta 1981, s. 68-70.
36. KA Reg 10.4., 15.4., 19.10.1648, 15.1.1649, 8.11.1650, 26.3.1652, 16.7., 4.8.1653, 21.6., 7.8.1654, 2.3., 9.3.1660, 28.5.1665, 29.8.1668, 19.3.1670, 28.11.1672, 27.9., 2.10.1675, 3.6.1678, 21.12.1680, 27.1.1683, 14.4.1685, 9.11.1686, 4.9.1687, 16.4., 19.9.1688, 18.3., 21.3.1689, 23.2.1692, 18.11.1693, 23.12.1697, 1.10.1703; Ranta 1975, s. 253-260; Luukko, s. 195-200, 226, 228-230; Korhonen, s. 400.
37. KA Reg 6.4.1638, 25.2.1642, 20.11.1643, 27.4.1644, 10.2.1646, 29.3.1647, 6.9.1648, 4.5.1649,7.8.1654, 7.10.1668,13.12.1672, 11.11.1680, 4.5.1681, 28.1.1684, 9.11.1686, 18.3., 21.3.1689, 18.11., 23.12.1693, 23.12.1697.
38. KAReg 6.2.1646, d7.10.1 668; Ranta 1975, s. 234; Luukko, s. 197.
39. Ranta 1975,s. 161.
40. KA Reg 17.11.1647; Ranta 1975, s. 164; Ranta 1981, s. 62; Luukko, s. 64, 67.
41. Ranta 1975, s. 164-165; Luukko, s. 65-68.
42. KA Turun raastuvanoikeuden pöytäkirja 26.9.1635; Ranta 1975, s. 165.
43. KA Reg 3.3.1616, 7.1.1628, 19.7., 29.7.1636, 4.5.1649, 7.8.1654, 9.3., 24.11.1660, 19.3.1670, 27.9.1675,11.11.1680, 9.11.1686, 6.7., 19.9.1688, 18.3.1689,18.11.1693, 2.1., 27.7.1694; Ranta 1981, s. 70.
44. Juslenius, s.70.